

ט"ו

ראובן ושמעון הם שכנים, הגרים בסמיכות בקומה ראשונה. שניהם רוצים לבנות מרפסת בצד דירתם, והחליטו שיבנו יחד את מרפסותיהם, זה בצד זה, באמצעות קבלן משותף. וחתמו אצל עו"ד חוזה על שותפות בבניה, באופן שכל העלויות בפרויקט זה יתחלקו בשווה. לאחר שהקבלן גמר את העבודה, התברר שבפועל – בגלל המציאות בשטח – מרפסתו של ראובן קטנה בחמישה מ"ר מזו של שמעון. ראובן תובע שגם ההוצאות יחולקו לפי יחס זה, ושמעון טוען שהחוזה מוכיח שוויון בעלויות. מה הדין?

- ב הגדרת הבעיה – לשון השטר או כוונתו.....
- ב אין בשטר מילים מיותרות.....
- ד ריב"ש: יש לדקדק לשון השטר.....
- ה רבנו ירוחם: הולכים אחר הכוונה.....
- ז סתירה לכאורה בין שתי ההלכות.....
- ח משמעות השטר או סתירה לשטר.....
- ט הדגמת חילוק הדינים במקרה נוסף.....
- י חתימה על שטר ללא שהתעמק בו.....
- יא רמב"ן: חתימה מהווה גמירות דעת.....
- יב רשב"א: תוקף לחתימה בגלל עדים ואמינות השטרות.....
- יג עו"ד שהזיק את הלקוח בתוכן השטר.....
- יד דרכים לבדוק גרמי או גרמא.....
- טו סיכום ומסקנות.....

ד פ י - ע י ו ן

ב

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

הגדרת הבעיה – לשון השטר או כוונתו

לשון או כוונה

לפנינו מקרה, השכיח בחוזים ובהסכמים, שעד כמה שמנסחים הסכם, ומתפלפלים על כל מילה, ונדמה שכיסו את כל הראוי להיות מכוסה – בפועל מתברר שלא כל רצונם של הצדדים בא לידי ביטוי בלשון החוזה. אמנם במקרים רבים **כוונת הצדדים ניתנת להערכה**, ואפילו ברמה גבוהה של וודאות.

וכיוון שדברים אלו שכיחים – עלינו לבדוק אם הולכים **לפי הלשון** הכתובה בחוזה, או שנלך **לפי הכוונה** של הצדדים, שאינה באה לידי ביטוי במילים, ואפילו **לפעמים סותרת** את המילים הכתובות, כפי שנלמד בהמשך השיעור, בס"ד.

במקרה שלפנינו שני הצדדים מודים **שהנוסח** הכתוב בחוזה מבטא הסכמה **להוצאה משותפת**, חצי לזה וחצי לזה, בלא שהותנה דבר על שינויים מחמת כל סיבה שהיא, לרבות גודל שונה של התוצאה הסופית, או כל הבדל אחר.

הנוסח מחייב שיתוף

מאיך – ראובן תובע על פי **רוח הדברים**, שברור שהתכוון להתחייב לשלם חצי **רק במקרה של שוויון בגודל**, אבל מעולם לא היתה כוונתו לממן את בנייתו היתירה של שמעון שכן (וגם אנו תמימי דעים עימו, שבוודאי לא היתה כוונתו לשלם יותר, גם על התוספת של חברו, אלא שבחוזה אין זכר לכוונה זו).

הסברה מחייבת אי שוויון

א"כ מה הקובע – הניסוח שבשטר, או הרוח והכוונה שמאחורי השטר?

אין בשטר מילים מיותרות

שכיב מרע מדייק במיליו

הגמרא (במסכת בבא בתרא דף קל"ח:) עוסקת **במתנת שכיב מרע**, וזה תוכן הדברים: **שכיב מרע** (אדם הנטוה למות, שאנו מתייחסים לאמירתו במצב זה כאילו היתה **צוואה כתובה**) שאמר "תנו מאתים זוה לפלוני בעל חובי **כראוי לוי**",

ד פ י - ע י ו ן

נוטלך ונוטל את חובו (כלומר מתייחסים למשפט זה כאילו ציווה לא רק להחזיר את חובו אלא גם להעניק לו מתנה של 200 זוז). ואם אמר "בחובו" – נוטלך בחובו.

שואלת הגמרא: וכי משום דאמר "כראוי לוי" נוטלך ונוטל את חובו? ודלמא "כראוי לו בחובו" קאמר (ואין הכוונה גם למתנה וגם לחוב, אלא למשפט אחד כללי, שיש בו ציווי לשלם רק את החוב).

מבארת הגמרא: אמר רב נחמן אמר לי הונא: דברים אלו נאמרו על פי **שיטת רבי עקיבא, המדייק "לשון יתירה בשטר"**, כלומר: מילים שנכתבו בשטר – לא נכתבו סתם, ותמיד יש להם **תוספת משמעות** על מה שהיינו מבינים ללא כתיבתם (ולא נכתבו לתפארת המליצה או לחזרה על דברים קודמים וכיו"ב).

דיוק
בלשון
יתרה

והרי לפנינו שיטת רבי עקיבא: למדנו במשנה (במסכת בבא בתרא דף ס"ד):
ולא את הבור ולא את הדות (סוגי מחסני אגירה, בתוך הקרקע או מעליה) אף על פי שכתב לו עומקא ורומא (ומדובר באדם שמוכר בית, וכותב לקונה בשטר המכירה שהמכירה כוללת גם את העומק וגם את הרום – פשוט ששייר לעצמו את הבור ואת הדות, אלא שלגבי דרך הגישה לבור זה –) **וצריך ליקח לו דרך** – דברי רבי עקיבא, וחכמים אומרים אין צריך ליקח לו דרך (וחולקים אם מוכר נוהג למכור בעין יפה או לא בעין יפה). **ומודה ר"ע בזמן שאמר לו "חוץ מאלו" שאינו צריך ליקח לו דרך** (וכתב הרשב"ם שם, במסכת בבא בתרא דף ס"ד. ד"ה בזמן: שהמילים "חוץ מאלה" אין בהם צורך להביע מיעוט מכירת הבור והדות, כיוון שאין דרכם של המוכרים לתת במכירת הבית גם את הבור ואת הדות, וממילא גם ללא הזכרתם – הבור והדות כבר ממועטים. אלא מטרת תוספת המילים "חוץ מאלה" לרבות עוד דבר, והוא: **שמשיר גם את דרכי הגישה לבור ולדות.** ומכל מקום גם לדעת רבנן, החולקים על רבי עקיבא בעניין מכירה בעין יפה – מודים בעיקרון זה, שכל תוספת במילים, שאינה נדרשת ממילא – ברור שבאה לרבות דבר נוסף, א"כ – כיוון שלא היה צורך להוסיף מילים, ובכל זאת מילים אלו נאמרו – **אנו מכריעים שהתכוון לרבות, וא"כ נכריע כך גם במתנת השכיב מרע,** כיוון שלא היה צריך (להוסיף את המילים "כראוי לוי") ובכל זאת הוסיפם – ברור שבא להוסיף (שיש להחזיר לא רק את החוב, אלא גם להוסיף מתנה).

מוכר
מד"ק
בניסוח
המכירה

ד פ י - ע י ו ן

ט

מסוגיה זו למדנו, שכל שטר שכתוב בו דברים מיותרים – יש ללמוד ממילים אלו **ריבוי דברים נוספים**, וצריכים הדיינים להכריע מהי משמעות התוספת, המתרבה במילים שנוספו.

[אמנם בפתחי תשובה (בסימן מ"ב-י), אחר שהביא כמה מתשובות האחרונים בעניין מידע יתר הנכתב בשטר, הוסיף שבבית יוסף (בסוף סימן ס"א) הביא את דעת הרשב"א, שאין כוח בידינו לומר שלשון יתירה בשטר באה לרבות, כי אם אלו המבוארים בגמרא, ואחריו נטו כמה תשובות. אמנם דברי הרשב"א סותרים את עצמם בכמה מקומות, שכן נמצא בכמה תשובות להרשב"א שכן דרש לשון מיותרת. והנכון בזה מה שחילק הרדב"ז בין הוצאת ממון להחזקת ממון (כלומר שאין אפשרות להשתמש בלשון יתירה כדי להוציא ממון מהמוחזק, אבל אפשר ואפשר להשתמש בלשון מיותרת כדי להחזיק ממון)].

ריבוי מועיל להחזקת ממון ולא להוצאה

ריב"ש: יש לדקדק לשון השטר

ובהמשך לדברים אלו, הנותנים כוח למילים הכתובות בשטר – מתייחס **הריב"ש** (בסימן ת"פ) למקרה הבא:

בעל ציווה לפני פטירתו שאשתו תוכל לקבל מזונות מנכסיו, כל ימי אלמנותה, וכל זה יתר על כתובתה. כמה תקבל האשה?

דיוק המילים ולא תליה בעם-הארץ

ומבאר הריב"ש את הנקודות הבאות, הנצרכות לענייננו:

- לכאורה יש לשאול מה הוסיף הבעל בדבריו, הרי כך מתחייב כל אדם לאשתו ב"תנאי כתובה".
- אלא שבכל תנאי כתובה, כאשר האלמנה תובעת את כתובתה היא **מפסיקה לקבל מזונות**, וכך מפסידה דברים נוספים כשאוכלת בזכות תנאי ב"ד.
- אבל במקרה זה – עצם העובדה שכתב לה, **למרות שלא היה צריך לכתוב דברים אלו – ברור שיש בזה איזושהי תוספת**, ואנו מניחים שלכך התכוון – שלא תפסיד את מזונותיה בתביעת הכתובה, שהרי אינה אוכלת מכוח תנאי ב"ד אלא מכוח המתנה שבצוואה זו.

לא מפסידה מזונות

ה

ד פ י - ע י ו ן

- **ויש להקשות** היאך מותר להניח שכותב השטר **אכן התכוון** לתוספת זו, ומדוע **לא נאמר שמדובר באדם עם הארץ** שאינו יודע את הדין, וממילא **לא זייק בלשונו?**

- **ויש לומר שמסוגיית "בור ודות"** ו"שכיב מרע שאמר לתת מאתיים זוז" לעיל – מוכח **שיש לדייק את לשון השטר**, שאחרת לא היתה הגמרא לומדת שאפשר לרבות מדיוק הלשון.

לדייק
לשון
השטר

יוצא מדברי הריב"ש שלשון השטר הוא דבר מדויק, עד כדי שאפשר לדון ולהסיק מדיוק הלשון, ולהכריע על פי דיוק זה.

דברי הריב"ש הובאו להלכה בשולחן ערוך (י"ט א"ו-י"ט), וזה תוכן הדין: **מדקדקים את לשון השטר**, ודנים על פי אותו דקדוק, ולא אומרים שאדם זה אינו כל כך למדן, והיה סבור שהדין היה בעניין מסוים, ומפני כך כתב אותו לשון.

ובענייננו – לפי הריב"ש (כפי שהובא להלכה) – נראה, לכאורה, שצריך לקיים **את ההסכם** בין ראובן לשמעון **כלשונו**, ולא לפי איזושהי כוונה הגלומה בו, וא"כ, לכאורה, **יתחלקו בהוצאות בשווה**, כלשון השטר (ולא כ"רוח הכוונה" שהיא ההפך מהכתוב בשטר).

רבנו ירוחם: הולכים אחר הכוונה

אלא שאפשר להביא ראיה, לכאורה, גם לצד שני.

כוונה
חזקה
יותר
מניסוח

המשנה (במסכת קידושין דף ט"ו) לומדת, שאדם אמר לאשה: הרי את מקודשת לי, **על מנת שאראך מאתיים זוז** – הרי זו מקודשת, ויראה לה, ואם הראה לה על השולחן – אינה מקודשת.

ביאור דין זה שבמשנה: ניסוח התנאי לקידושין היה שעליו "להראות לה" סכום זה. ללא הבנת כוונת המילים הללו – ה"ניסוח היבש" אומר רק שיכול להראות לה סכום זה, **אפילו כשהסכום אינו שלו**. אלא שכל אחד

להראות
סכום לא
שלו

ד פ י - ע י ו ן

7

מבין, שאין הכוונה סתם שתראה כסף, אלא שתשתכנע שיש לו סכום זה, ולכן הדין הוא שצריך להראות לה משלו.

מכוח משנה זו – מסיק רבנו ירוחם (מישרים נתיב כ"ג חלק י') את הדברים הבאים:

לראות
דווקא
את שלו

- **הרשב"א** בתשובה דן במקרה שאדם כתב לאשתו שטר מתנה על כל נכסיו, והוסיף שיכולה לגבות נכסים אלו בין בחייו בין במותו. האם יכולה האשה לגבות את הנכסים בחייו?

- וכתב הרשב"א, שאע"פ שכתב לה במתנה לחוד, שתגבה האשה בין בחייו ובין במותו, וודאי נראה להלכה שמשפט זה אין בו ממש, ואין מגבין אותה בחיי הבעל כלל, שלא כתב לה משפט זה אלא רק כדי להיות קיום וחיזוק, שלא יוציאנה כאחת הקלות ושתבטח נפשה בו, לא שיכתוב לה היום ותגבה למחר.

אין מגבין
בחי
הבעל

- **וכלל גדול** בידינו בכל תנאי שאדם מתנה עם חבירו, שאין להלך אחר לשון הכתוב אלא אחר הכוונה לבד.

- **וראיה מהמשנה** בקידושין (כדלעיל) "על מנת שאראך מאתיים זוז", שלא נתכוונה הכלה אלא לראות משלו.

למדנו מדברי רבנו ירוחם שכאשר יש הבדל בין הכתוב בשטר ובין הכוונה הגלומה בו, ושאינה מנוסחת בו – **הולכים אחר הכוונה** ולא אחר המילים הכתובות בשטר.

דברי רבנו ירוחם נפסקו להלכה בשולחן ערוך (סימן ס"א-טז): יש מי שאומר שתנאי שאדם מתנה עם חבירו – אין הולכים אחר הלשון הכתוב אלא אחר הכוונה.

וגם **בביאור הגר"א** הדגיש "עייין בסימן מ"ג-כח, שדין לשון השטרות כדין לשון הנדריים", שהולכים אחר **כוונת הנודר**.

ד פ י - ע י ו ן

א"כ בענייננו (בניית המרפסות בגודל שונה) – **לפי דינו של רבנו ירוחם** (שיש מקום לכוונה לגבור על פני הניסוח שבשטר) – נראה ששוויון התשלום הכתוב בשטר, **מותנה** (למרות שלא כתוב, אבל זו סברה פשוטה) **בבניית המרפסות בחלקים שווים**, וכיוון שלא היה שוויון – **א"כ יש לחלק את התשלום לפי יחס הבניה**.

סתירה לכאורה בין שתי ההלכות

ולכאורה יש סתירה בין שתי ההלכות, שמהסעיף הראשון (סימן ס"א-טו) נראה שהולכים אחר הלשון הכתובה בשטר, ולא אחר הכוונה, ואילו בסעיף השני (סימן טו-א"ט) כתוב להדיא שמה שקובע הוא הכוונה.

צורך ליישב את הסתירה

וסתירה זו באה לידי ביטוי בענייננו, אם בניית מרפסות בגודל שונה מחייבת על פי לשון החוזה (לשלם תשלומים שווים) או על פי ההגיון והסברא (שלא היתה התחייבות על יותר מאשר החלק השווה).

דוגמא מעשית נוספת להדגמת הבעיה, היתה בימים אלו במקרה הבא : **דירה שהיתה מושכרת במשך זמן רב, ולאחרונה נתגלע וויכוח כלשהו בין השוכר והמשכיר, והגיעו לבדיקת החוזה. והנה התברר שיש שם סעיף ש"המשכיר ישלם את תשלומי המים וכדומה". עתה תובע השוכר מהמשכיר לקבל החזר על כל תשלומי המים, הארנונה והחשמל ששילם במשך השנים. האם דרישתו תתקבל?**

המשכיר משלם את תשלומי השוכר

כאן באה לידי ביטוי הבעיה שנוצרה, כדלקמן :

- מצד אחד לשון החוזה הוא **שהמשכיר ישלם** את התשלומים הללו. א"כ התשלומים ששולמו ע"י השוכר במשך השנים התבררו כטעות, וניתן לתבוע את המשכיר לשלם לשוכר את כל התשלומים ששילם.
- אלא שמצד שני – מסכימים שני הצדדים שעד היום מעולם לא חשבו שהתשלום מוטל על המשכיר (אלא הכל היה כמקובל – שהשוכר הוא זה שמשלם הוצאות אלו). הסברה וההגיון מחייבים שתשלומים אלו מוטלים כרגיל על השוכר.

ד פ י - ע י ו ן

11

- ההגיון קובע או הלשון
א"כ אם נלך לפי הסעיף הראשון (סימן ס"א-טו) – ניאלץ ללכת אחר **הלשון הכתובה בשטר**, ולחייב את המשכיר, ואם נלך אחר הסעיף השני (סימן ס"א-טז) – נצטרך ללכת אחר **ההגיון והמקובל**, ולפטור את המשכיר.

- טעות בכתבה
אמנם יש להעיר, שמקרה זה קל יותר מהמקרה שבענייננו, כיוון שנראה בעליל שאין כאן כוונה נסתרת של אחד הצדדים (כמו במקרה שבענייננו), אלא יש במקרה זה **טעות בכתבה**, שכן אין אחד מהם זוכר שהיתה התחייבות חריגה, שתשלום המוטל תמיד על השוכר יעבור להיות מוטל על המשכיר. א"כ ייתכן שבמקרה זה יודו כולם **שאינ משמעות ללשון החוזה**.

ועדיין עלינו ליישב את הסתירה, לכאורה, בין הסעיפים בהלכה.

משמעות השטר או סתירה לשטר

ישוב הסתירה
אלא שבאמת הסתירה אינה כל כך קשה, שכן המתבונן יבחין ש**שני הסעיפים** עוסקים בשני נושאים שונים, כדלקמן:

- סעיף ט"ו – הלומד שיש **לדייק לפי השטר** – עוסק ב**ניתוח הדברים הכתובים בשטר**, ולפי זה מחליט אם השטר כולל את כל מה שנטען או לא.

- סעיף ט"ז – **שהולך לפי הכוונה** – עוסק ב**השוואת הדברים הכתובים בשטר עם מה שלא כתוב בשטר**, ולפי זה מכריע אם מה שקובע זה דברי השטר או הכוונה הנמצאת **מחוץ לשטר**.

במילים אחרות: יש חילוק גדול בין ניתוח **משמעות השטר** (פירוש: שהשטר יכול להיות מובן או באופן זה או באופן אחר, שבמקרה זה הולכים לפי הלשון המוגדרת טוב יותר או נכון יותר בשטר), ובין ניתוח **חסרונות השטר לעומת המציאות** (דהיינו התוכן הכתוב בשטר, בבואו בסתירה לכוונה חיצונית הקיימת כאן בוודאות, ושאינה באה לידי ביטוי בשטר, ובזה הולכים אחר הכוונה), ולכן **אין סתירה** בין הסעיפים.

אחר הכוונה
לפי זה בענייננו – שהנדון הוא להכריע בין **הכתוב בשטר** ובין **כוונת הצדדים** – א"כ עתה פשוט להכריע, עפ"י סעיף ט"ז, שה**כוונה היא**

הקובעת, ולכן יוצא **שיחלקו את ההוצאות לפי גודל הבניה** (וגם במקרה לעיל, של החוזה המחייב את המשכיר לשלם, גם אילו לא היתה טעות בניסוח השטר – לפי ההסבר שלמדנו עתה – הכוונה היא הקובעת, ולכן פטור המשכיר **מלשלם לשוכר** את הסכום ששילם).

הדגמת חילוק הדינים במקרה נוסף

לחידוד ההבנה בין שתי ההלכות שלמדנו – הבה נדון במקרה הבא :
זוג צעיר ללא ילדים שכר דירה מראובן לחמישה חודשים, ובחוזה השכירות נכתב ש"הדירה צריכה לחזור נקיה וצבועה". בתום השכירות נתגלעה מחלוקת בין הצדדים אם צריך לצבוע בפועל את הדירה או לא, שהרי בסה"כ הדירה די נקיה ודי צבועה. מה הדין?

דירה
צבועה
או לצבוע
דירה

והמתבונן חד העין יוכל להבחין בדבר המיוחד בסיפור זה, שהוא **מקרה אחד המאחד את שתי ההלכות** שלמדנו לעיל, כמבואר בנקודות הבאות :

- הניסוח הכתוב בחוזה אינו חד משמעי, כיוון שניתן לפרשו לשני הצדדים, כפי שבא לידי ביטוי בוויכוח בין הצדדים :
- המשכיר טוען שפירוש המילים "נקיה וצבועה" הוא **הוראת מעשה**, דהיינו שיש לנקות וגם לצבוע את הדירה לפני חזרתה.
- השוכרים טוענים שפירוש המילים "נקיה וצבועה" הוא **תיאור המציאות**, דהיינו שהדירה צריכה להיות במצב שאין בה לכלוכים או חורים בקירות, כדי שאפשר יהיה לגור בה באופן סביר גם לאחר החזרתה למשכיר.
- אם היינו נשארים במחלוקת זו – נראה שהיה צריך להכריע לפי הכללים דלעיל שהמילים "נקיה וצבועה" לפי הגדרת השוכרים הם מילים מיותרות, שהרי פשיטא **שכל דירה צריכה לחזור במצב נקי ולא מחורר**, וא"כ לשם מה החזרה על "נקיה וצבועה" – אלא יש להכריע לכאורה שהפשט בחוזה זה הוא **שיש לצבוע מחדש את הדירה**.
- אלא שכאן באה לעזרתנו **הכוונה הכללית** העומדת מאחורי חוזה זה, שלא ייתכן שבהשכרה **לחמישה חודשים** יהיה מונח גם חיוב **צביעה בפועל** של דירה, שעלות הצביעה היא כעלות חלק נכבד מההשכרה.

מעשה

מציאות

כוונה
קובעת

ד פ י - ע י ו ן

7

- ולכן למסקנה בוודאי שאי אפשר לתבוע מהשוכרים לצבוע בפועל את הדירה, אלא רק לוודא את מציאותה כצבועה נקיה.

חתימה על שטר ללא שהתעמק בו

חזה
שנכתב
לא על
ידו

ועתה נתקדם לשלב הבא – עד כמה מחייבת החתימה על המסמך, ובפרט – שהמסמך נכתב ע"י אדם שלישי.

תוקף
חתימתו

ראובן, בעל המרפסת הקטנה, אמנם זכה בדין בשלב הקודם של השיעור, שכן נפסק שהולכים אחר הכוונה ולא אחר הכתוב בשטר, אלא שעדיין לא נחה דעתו, והוא מתרעם על **עצם הצורך להכריע** בין הכתוב ובין הכוונה (כפי שלמדנו בשלב הקודם של השיעור), וטוען שלשם כך שילם לעורך דין, כדי שלא יצטרך בעצמו להתעמק ולחפש אם כל מה שצריך אכן כלול בחוזה זה. וממילא הוא סמך על העו"ד, וחתם ללא שְׁקָרָא (על כל פנים, בוודאי לא בעמקות) את החוזה, ומעולם לא ידע ולא הבין על מה חתם ועל מה החתייב. וברור לו בעליל, שאילו היה מבין שחתימתו מחייבת לממן את בנייתו של חברו – לא היה מסכים, ואין בזה כל הגיון.

ובניתוח דבריו של ראובן – נראה שיש בהן שתי טענות שונות:

כתיבה
ע"י אחר

- **טענה ראשונה: לא אני כתבתי**, אלא רק חתמתי על כתיבה של מישהו אחר. ואפילו לא קראתי את הכתב לפני חתימתו. ואנו נרצה לדון מכאן בנושא **חתימת אדם על שטר ללא שְׁקָרָא** – האם היא מחייבת את החותם?

לסמוך
על
אחרות
האחר

- **טענה שניה: סמכתי על העו"ד**, כלומר אפילו לא היה מוטל עלי לקרוא את הכתוב, וא"כ תוכן המסמך – עד כמה שסותר את השכל הישר – בוודאי אינו מחייבני, אפילו אם חתימתי מתנוססת עליו. ואנו נדון מכאן בנושא **חתימה על ניסוח שהוכן בידי מומחה** (עו"ד, רואה חשבון, וכל שאר בעלי מקצוע המייצגים אותו), והתברר שחתם על דברים שמעולם לא חשב להתחייב בהם – האם היא מחייבת את החותם?

רמב"ן: חתימה מהווה גמירות דעת

חתימה
מחייבת

ונדון תחילה בנושא הראשון – מה תוקף חתימה על שטר, ללא קריאתו, ותחילה הבה נתבונן במקרה הבא:

אדם תובע את חבירו ומציג שטר התחייבות, הכתוב בלפני, וחתום בעברית בכתב ידו של הנתבע. האם שטר זה קביל כראיה?

הרמב"ן (בשו"ת הרשב"א, בתשובות המיוחסות לרמב"ן, סימן ע"ז) דן במקרה דומה להנ"ל, ונלמד את דעתו לפי הנקודות הבאות, השייכות לענייננו:

- הספק הוא אם לדחות את השטר, שהרי הנתבע אינו יודע לקרוא כתב זה, אזי כרור שלא קרא בו לפני שחתם, ולכן אין בזה התחייבות.
- לצד שני – אפשר לומר שאי ידיעתו אינה פוסלת אותו, שאמנם אילו היה מוגש כעדות – אי אפשר לקבל כתב זה, שאינו בתורת עדות, אבל בחתימתו – הרי יש בזה הודאת בעל דין על כל הכתוב בו.
- ויש להשיב שכל שחתימת ידו יוצא עליו – גובים ממנו, ויש לכך כמה סיבות, כדלקמן.
- ראשית – אנו אומרים שכל שהוא חותם – אפשר להניח שבוודאי קרא ואחר כך חתם, ומי יאמר שאינו יודע לקרוא שטר זה.
- שנית – אפילו אם נאמר שאכן רובם אינם יודעים – אבל לאחר שכבר חתם, יש מקום להניח שהוא מהקבוצה שכן יודעים (וכבר עסקנו בעבר בנושא זה, של קביעת הקבוצה שעליה דנים לקביעת רוב, וכגון הדין שאין לחשוש לדם טריפה בביצה, כיוון שרוב הביצים הם "ספנא מארעא", אבל ביצה שכבר נמצאה עם דם – יש לחשוש, כיוון שרוב הביצים עם דם אינם "ספנא מארעא", ויש כמה דוגמאות לכך, ואין כאן המקום להאריך).
- ועוד יש לומר, שאפילו אם המלווה מודה לו שאינו יודע לקרוא, או שיש עדים שחתם לפני שקרא – מכל מקום מתחייב הוא עתה בכל מה שכתוב בו, כיוון שלא חשש לקוראו וסמך על הסופר, שכל הסומך על נאמנות של אחרים – גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר זה שהאמין על עצמו.

לא מכיר
הכתב

בוודאי
קרא

אולי
קרא

מתחייב

ד פ י - ע י ו ן

יב

ומסקנת הרמב"ן באה לידי הלכה בשולחן ערוך (סימן מ"ה-ג): הודאה בחתם ידו, והשטר בגופן של עובדי כוכבים, והדבר ברור שאינו יודע לקרות, ויש עדים שחתם עד שלא קראו – מכל מקום מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו.

והוסיף הש"ך (סימן מ"ה-ה): כיוון שלא חשש לקרותו, וסמך על נאמנות של אחרים – הוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר (ודברים אלו הם ממש עפ"י דברי הרמב"ן דלעיל).

גמר
בדעתו

רשב"א: תוקף לחתימה בגלל עדים ואמינות השטרות

הרשב"א (בתשובה תרכ"ט, הובאה בבית יוסף אבן העזר סימן ס"ו) מבאר אחרת את החיוב להתייחס לחתימה כמחייבת, ודן במקרה הבא:

מעשה באדם שבא לגרש את אשתו, וכשנדרש לפרוע לה את כתובתה – טען שבזמן הקידושין, כשקראו את הכתובה, לא הבין כלום מכל התנאים שנאמרו שם, ולכן אינו מתחייב על הכתוב בה. האם נכונים דבריו?

תוקף
לחתימה

ואמר הרשב"א שאין שומעים לו, משתי סיבות:

- **אינו נאמן:** טענתו שלא הבין על מה התחייב אינה מתקבלת, כיוון שאין לו נאמנות לטעון שלא הבין, כיוון שהעדים החתומים על השטר חתמו בו על פיו.

נאמנות

- **חשש לאמינות השטרות:** אין לקבל את טענתו, שאחרת (אם כן ישמעו לאדם זה) – מהיום והלאה לא הנחת חיוב לעם הארץ וכו' (ולמרות שהרשב"א נמנע מלהכריע, שכן רבי מאיר אומר ההפך, כותב בית יוסף בנחרצות להכריע כהרשב"א, כמובא לקמן).

אמינות

ושתי סיבות אלו הובאו להלכה בפוסקים, כדלקמן:

- **טענת הנאמנות הובאה להלכה ברמ"א** (באבן העזר סימן ס"ו-ג): עם הארץ שבא לגרש, ואמר אח"כ שלא הבין מה שהיה כתוב בתנאים או בכתובתה – **אינו נאמן**, שוודאי אין העדים לא חתמו מה שלא העידו בפניו תחלה על פה.

ד פ י - ע י ו ן

- **חשש לאמינות השטרות** הובא להלכה בבית יוסף (באבן העזר סימן ס"ו 1910): נראה לי כדברי הרשב"א, שאם לא כן – לא שבקת חיי (כלומר אי אפשר להסתמך יותר על שטרות), **שכל עמי הארץ יאמרו כן**.

[ובשו"ת רבי בצלאל אשכנזי (בעל ה"שיטה מקובצת", סימן כ"ד) הוסיף שאם יש לו חזקת "אי נאמנות" (לומר שלא ידע על מה התחייב) כנגד חתימת עדים, כפי שהביא הרשב"א, א"כ כל שכן שאינו נאמן כנגד חתימת עצמו, שכאשר אדם חותם, ומחייבים אותו מחמת חתימה זו – בוודאי יש חזקה שלא חתם עד שידע בביורור על מה חתם. ובזה יודה גם רבי מאיר (החולק על הרשב"א לגבי התחייבותו מחמת העדים, ואולי יש מקום לטענתו, שאולי העדים חשבו שהוא מבין מה שקורא לפניהם, ובאמת לא הבין, אבל כאשר הוא זה שחתם – כבר אין טענה שלא הבין על מה חתם)].

אין
נאמנות
נגד
חתימת
עצמו

ואם נסכם את דעת הראשונים – יש לפנינו שלוש סיבות מדוע לא מועילה טענת "התחייבות ללא התבוננות":

- דעת הרמב"ן, שהחתימה מהווה **גמירות דעת להתחייב** על כל מה שכתוב. גמירות

- דעת הרשב"א בביאורו הראשון, שחתימת העדים **מבטלת את נאמנותו לטעון** שלא ידע על מה התחייב, כיוון שחתימתם מעידה על ידיעתו (ובהדגשת שו"ת הרב בצלאל אשכנזי, שכל שכן אם הוא עצמו חתום – כבר אינו יכול לטעון שלא ידע על מה חתם). נאמנות

- דעת הרשב"א בביאורו השני, שהחתימה מוכרחה לחייב, **שאחרת יבוטלו כל השטרות** מחמת חוסר אמינות. תקנה

א"כ בענייננו – לא תתקבל טענתו של ראובן, לחתימה ללא קריאת החוזה.

עו"ד שהזיק את הלקוח בתוכן השטר

ועתה נעבור לחלק השני של דין חתימה על מסמך, ונדון לגבי חתימה על מסמך **שהוכן ע"י מומחה** (עו"ד, רואה חשבון וכיו"ב), והתברר שהמומחה **כתב דברים שאינם עולים בקנה אחד עם האינטרסים שלו**. האם יכול הלקוח לטעון שחתימתו אינה חוקית, או לתבוע את העו"ד על נזקיו?

חזק
מחמת
ניסוח
לקי"

ד פ י - ע י ו ן

ט

ויש להבהיר את אפיקי הדין האפשריים:

אין ראיה - **אי חוקיות החתימה**: אם ראובן, בעל המרפסת הקטנה, טוען שחתם על המסמך שהכין העו"ד, ולא ניסה לבדוק את תוכנו, שכן בלאו הכי אינו מבין באותיות הקטנות, במספרי הסעיפים ובכינויי החוקים, ודי לו במה ששילם לעו"ד, כדי להיות בטוח שהלה מייצג את הצד שלו באופן הנכון ביותר. ולכן חתימתו על המסמך הינה טכנית בלבד, ואינה מהווה ראיה שהתחייב על כל מה שכתוב בו – טענה זו אין בה ממש, שכן כלפי הצד השני, נשוא החוזה – התחייב ראובן בחתימתו למלא את כל התחייבויותיו, והחתימה מחייבת גם אם עצת העו"ד היתה באופן בלתי הגון.

תביעת נזיקין: ואם הטענה של ראובן כלפי העו"ד תהיה בדיני נזיקין, דהיינו ראובן רוצה לתבוע את העו"ד על שהכשילו וגרם לו נזק, במה שאיפשר לו לחתום על מסמך שמכשיל אותו בהתחייבות בלתי מוצלחת – באופן זה יש מקום לדון אם יש בזה נזק מכוח גרמי (המחייב את העו"ד בפשיעה), שנתן לו עיצה שאינה נכונה, והיה בזה ברי היזקא, שהרי הלקוח סמך עליו, ואפילו שילם לו על השירות שנתן לו, או שיש בזה לכל היותר גרמא (הפוטר בדיני אדם), שהרי היה בידי הלקוח לעבור על החוזה, ולחפש אם יש בו דברים שאינם נושאים חן בעיניו, ולכן אין זה ברי היזקא.

ובקצרה – אין כוח לראובן לטעון שחתימתו אינה חוקית. כל כוחו הוא בתביעת נזק כלפי העו"ד, ורק צריך לדון אם מעשהו של העו"ד נדון כגרמי המחייבו לשלם, או כגרמא הפוטר בידי אדם (אריכות בעניין נזקי גרמא וגרמי נמצאת בשיעור "דפי עיון" מ' 241 "שבר נורה שרופה של חבירו").

דרכים לבדוק גרמי או גרמא

אין כאן מקום להאריך, ורק נוסיף כמה נקודות, שהן בסיס לדיון בזה: כל עוד יכול הלקוח לעבור על החוזה ולבחון את סעיפיו – בין אם עשה זאת או שלא עשה זאת – כבר אין זה גרמי, שכן הנזק שעשה עוה"ד כבר אינו הכרחי, שכן ניתן היה לגלותו.

יכולת
לבדוק

ד פ י - ע י ו ן

- ואם העו"ד ידע שהלקוח אינו יכול לבדוק ולבחון את מה שכתב (כגון שהחתימה נעשית מיד לאחר ניסוח המסמך, בנוכחותו של העו"ד) – ייתכן שמעשהו ייקרא בשם **גרמי**, ויחוייב בנזקו של הלקוח.
- פשיעה עו"ד שעשה עבודה בלתי מקצועית, והזניח את הניסוח הנכון – התרשל בעבודתו, ומעשהו נקרא **פשיעה**, וחייב בגרמי.
- לא ניתן לחזו"א אם העו"ד טעה בניסוח בדבר שלא היה סביר לחשוב עליו מראש – הרי זה **גרמי בשוגג**, ואין מחייבים גרמי כי אם מחמת קנס, ואין קנס בשוגג (כפי שמבואר בארוכה בשיעור "דפי עיון" מספר 262 "תשלום סעודת ברית שלא הצליחה" בשיטת הריצב"א וכנפסק בש"ך).
- איחור הטאבו דוגמא לטעות מסוג זה (מספר פסקי דין מבי"ד ירושלים - כרך ט) מובאת לגבי חוזה מכירת דירה, שאיחרו את רישום הטאבו, וכתבו סעיף, שאם מחמת מניעת הרישום בעירייה, בחברת החשמל, טלפון וגז – ייגרם לקונה הפסד – יפצה אותו המוכר. בינתיים בוטלו המענקים (תשלומי המדינה הניתנים כתמיכה למי שבא לגור במקום זה), ויש לממן עוד כ- 6,000 שקל לדירה. האם גם זה נכלל בפיצוי המובטח? ופשוט שהעו"ד לא העלה בדעתו את שינוי המענקים – אין להאשימו על ניסוח בלתי מושלם.

ובמקרה שבענייננו – יש לברר אם העו"ד דאג בכוונה לאינטרס של הצד השני, ולכן ניסח את החוזה באופן שוויוני, או שעשה זאת בתום לב (ונחזור להגדרת גרמי בשוגג או בפשיעה), ולפי זה יש לדון אם לחייבו.

סיכום ומסקנות

סיכום

- שכנים שבחוזה כתבו שמשלמים באופן שווה, ובמציאות יצא תוצאה לא שוויונית – האם החוזה קובע או ההגיון קובע – דנו בזה בנקודות הבאות:
- אין וויכוח שההגיון מחייב לשלם כל אחד לפי יחס הבניין, ולא בשווה. וכן אין וויכוח שהחוזה מחייב לשלם בשווה.
- שכיב מרע שאמר לתת סכום בחוב כראוי לו – מתחשבים בלשון היתירה שבדבריו, ונותנים גם מתנה וגם חוב. והמקור מסוגיית בור ודות, שלפי רע"ק הלשון היתירה מחייבת לתת גם דרך לבור ולדות.

ד פ י - ע י ו ן

טו

- ומכאן מסיק הריב"ש שבכל חוזה **מדייקים את הלשון**, ולא טוענים שהאדם אינו למדן ולא חשב כל כך על הניסוח המדוייק.
- ומהגמרא בקידושין, לגבי על מנת שאראך 200 זוז – לומד **רבנו ירוחם** שבוודאי **שהכוונה קובעת**, ולא דווקא המילים "אראך", שמשמעותם להראות זוזים בעלמא.
- וליישב הסתירה – יש לחלק בין סתירה **בלשון השטר**, **שהלשון הטובה קובעת**, ובין סתירה **בין השטר ובין הכוונה שמחוץ לשטר**, ששם קובעת דווקא **הכוונה**.
- **הרמב"ן** כותב לגבי אדם שחתם על מסמך ללא שקראו – שחתימתו מהווה **גמירות דעת והתחייבות**.
- **הרשב"א** מוסיף שאינו נאמן לטעון שלא קרא או לא הבין (זזה כנגד עדים בסתמא, או כנגד חתימת עצמו, לפי הרב בצלאל אשכנזי).
- **ועוד ברשב"א** – יש **תקנה** שלא להאמין, שאחרת **לא תהיה נאמנות לשטרות**.
- עו"ד שניסח עבור הלקוח ונכשל בניסוח – אין דנים על **חוקיות חתימת הלקוח**, אלא דנים על **חיוב נזיקין מצד העו"ד**, ויש מקום לדון **בגרמי** או **בגרמא**, לפי **רמת האחריות** (ורמת יכולת הלקוח לבדוק בעצמו את הניסוח) ולפי **רמת הפשיעה** של העו"ד.

הערות והארות יתקבלו ברצון בטל: 03 - 6194225